

ΤΡΟ ΠΟΛΥ Κ' ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΤΙΑ

Πιο πο-λυ κ' α-πο-ται μας τια α-χι-ρον και τα φα-χτα ρω-τω-
 του-του και ρω-τω Χει φα-κια και τα φα-χτα ρω-
 λαμ-ηου νε ε-στο-δισα ει-ταυρι-δρα-μι α-πο-τη-χα-ρα ε-ο-βη-
 φα-ε-ο-με-και-τα-Χει-λα-κια-σαν-ηου-ρα-ηου-φα-

ΘΕΛΩ ΝΑ ΧΤΙΣΩ ΕΝΑ ΣΠΙΤΑΚΙ

δε-μ-και-χτι-σω-και-στι-τα-κι-ση-μο-να-βρε-και-σε-ση-ου-
 Σε-ρω-που-δρα-μω-του-με-φα-λου-εν-θα-εν-θα-εν-χτι-σω-ε-κει-

Μ' άρεσε πολύ ο στίχος «Νά ζῆς. Νά ζῆς καί νά θαυμάζης!». Είχα τήν αἴσθηση ὅτι ἀπό τότε τά μάτια μου μεγάλωσαν, γιά νά κοιτάζουν ὅλες τίς ὁμορφιές τοῦ κόσμου. Πώς θαύμαζαν, ἀκόμα καί τά πιό ἀπλά! Κι ἔδειχνα μ' ἐνθουσιασμό τό θαυμασμό μου. Καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα, στούς συμμαθητές μου. Ὁ ἕνας, διάνοια στά μαθηματικά. Ὁ ἄλλος, στήν ἔκθεση. Ὁ τρίτος, στή φυσική. Καί τούς τό ἔλεγα: «Εἶσαι σπουδαῖος. Σέ θαυμάζω!». Καί κείνος μέ κοιτοῦσε μέ δυσπιστία, σάν νά σκεφτόταν: «Μέ δουλεύεις;». Ὑπῆρχαν καί οἱ φίλοι, πού μέ συμβούλευαν:

- «Δέν κάνει νά τοῦ μιλάς ἔτσι. Θά τό πάρει ἀπάνω του...»
- «Ἀκόμα ἀκόμα οἱ θαυμασμοί;», ρωτᾷ ὁ ποιητής καί ἀπαντᾷ:
- «Ἀκόμα ἀκόμα οἱ θαυμασμοί!»
- «Ἀκόμα ἀκόμα οἱ ἐλπίδες;»
- «Ἀκόμα ἀκόμα οἱ ἐλπίδες. (...) Νά ζῆς. Νά ὑπάρχης γιά νά ἐλπίζης!»
- «Ἀκόμα σέ ρουφᾷν οἱ ἀγάπες;»
- «Ἄς εἶν' οἱ ἀγάπες εὐλογητές! (...) Ἀπ' τά φτωχά Ἄνοιξης τριφύλλια – ὡς τόν ἄνθρωπο τό δημιουργό– δέν εἶν' ἡ ἀγάπη πού ὅλα τ' ἀνασταίνει; (...) Νά ζῆς. Νά ζῆς γιά ν' ἀγαπᾷς.»

Σεργιάνιζα μέσα στόν κόσμο καί πότε πότε ἄφηνα τόν ἑαυτό μου νά τόν παρασέρνει ὁ ἄγριος ἄνεμος τῶν γεγονότων. Ὁ ἄνεμος τοῦ μίσους. Ὁ ἄνεμος τῆς βίας. Ἔτσι διαμορφώθηκε ἡ βασική μου στάση ἀπέναντι στούς

άνθρώπους, κι από κεῖ οἱ ἰδεολογικές καί πολιτικές μου ἐπιλογές. Ἡ βία εἶναι ἄσχημη. Τή μισῶ. Μπορεῖ, γιά νά τήν πολεμήσω, νά γίνω ἀκόμα καί γύπας. Δέν λέω ὑπερβολές. Ἐνα κύμα ἀνεξήγητο γεννιέται μέσα μου βαθιά καί σ' ἓνα δέκατο τοῦ δευτερολέπτου τά παρασέρνει ὅλα. Ἐκεῖνη τή στιγμή δέν εἶμαι ἐγώ. Εἶναι ἓνας ἄλλος, πού δέν ὑπολογίζει οὔτε ποιός εἶμαι οὔτε πού πάω οὔτε τί θέλω. Ἐκεῖνη τή στιγμή βγάζει χαίτη καί νύχια σάν τό ἄγριο θηρίο. Γίνομαι ὁ ἴδιος ἢ ἀντι-βία... Ἀπό κεῖ καί πέρα, καταλαβαίνω τώρα κι ἐγώ γιατί ἔκανα ἐκεῖνο καί ὄχι τό ἄλλο. Πρῶτα μίσησα τή βία καί ὕστερα συντάχτηκα μέ ὄσους καί ὅποιους νόμιζα ὅτι τή μισοῦσαν καί τήν πολεμοῦσαν, ὅπως κι ἐγώ. Κι αὐτοί ἦταν ὁμορφοί. Κι ἄς ἦταν συχνά κακοφτιαγμένοι, ἀδύνατοι, βρόμικοι. Εἶχαν τή σφραγίδα τῆς ὁμορφιάς στό μέτωπό τους. Καθένας φάνταζε μέσα μου σάν Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Τόσο ἀπλά εἶναι τά πράγματα. Θά ἤθελα νά μένω κλεισμένος στόν ἑαυτό μου μέ τίς σκέψεις, τή Μουσική καί τά βιβλία μου.

Ὅμως, κάθε λίγο καί λιγάκι, χτυποῦσε στό τζάμι τοῦ δωματίου μου αὐτή ἡ ἀποτρόπαια μορφή τῆς βίας. Καί τότε ὁ ἀνεμος μέ σήκωνε ψηλά καί μέ γύριζε στόν ἀέρα σάν σκουπίδι. Ποιά ἦταν ὅμως ἡ πηγὴ τῆς βίας; Μήπως ἡ Ἀνάγκη; Φτάνουμε ὅμως ἔτσι κοντά στη Φύση. Μπαίνουμε μέσα στόν κύκλο τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου. Τίποτα τό πιό εὐγλωττο ἀπό τό χορτασμένο λιοντάρι, πού περιεργάζεται νωχελικά ἓνα ζαρκάδι πού βόσκει δίπλα του. Εἶναι, ἔστω, μιὰ ἀτέλεια τῆς ζωῆς τό μεγάλο ψάρι νά τρώει τό μικρό. Ὅμως, τί νά κάνουμε; Αὐτό εἶναι ἡ ζωὴ. Δέν εἶναι λοιπόν βία αὐτή, ἡ ἐσωτερικὴ δύναμη –τό ἔνστικτο– πού ἀναγκάζει νά σκοτώσεις γιά νά ζῆσεις. Τότε, τί εἶναι; Βία εἶναι ἡ Ἐξουσία! Αὐτό τό θαυμάσιο ὄργανο, τό μυαλό τοῦ ἀνθρώπου, τόν σώζει καί τόν καταστρέφει. Γιατί φαίνεται ὅτι μέσα στό ἴδιο μυαλό συνυπάρχουν τά πιό ἀντίθετα πράγματα. Καί τό πιό ἄσχημο καί ἐπικίνδυνο ἀπ' ὅλα, ἡ ἀθεράπευτη δίψα του γιά δύναμη, κυριαρχία, ἐξουσία, βία. Ἐτσι μόνο ὁ ἄνθρωπος –ἀπ' ὅλα τά θηρία– σκοτώνει γιά νά σκοτώνει. Ἀπὸ σκέτη εὐχαρίστηση. Εἶναι τό ζῶο δολοφόνος. Αὐτό ὅμως δέν συμβαίνει σέ ἀτομικὴ βάση. Ἄν γίνεται, τότε αὐτός πού τό κάνει εἶναι ἄρρωστος. Ἀδύνατος καί δειλός –γυμνός– τό μόνο ζῶο πού δέν ἔχει τρίχωμα, στηρίζει καί ἀντλεῖ τή δύναμή του στοὺς ἄλλους. Ἡ Ἐξουσία καί ἡ Βία εἶναι κοινωνικό φαινόμενο. Ὁ ἄνθρωπος φτιάχνει τήν κοινωνία γιά νά ἐπιβιώσει καί σέ συνέχεια χρησιμοποιοῖ τήν κοινωνία γιά νά καταπιέσει, νά δυναστεύσει, νά δολοφονήσει. Παρατήρησα ἀκόμα ὅτι ἡ Ἐξουσία ἔχει τή διάρθρωση τῆς πυραμίδας.

Στήν περίοδο εκείνη κυριαρχούσαν πέντε προσωπικότητες: Χίτλερ, Μουσολίνι, Στάλιν, Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ. Οί δυο πρώτοι, και πιο ειδικά ο Χίτλερ, είχαν κατορθώσει να στήσουν μια πρωτοφανή μηχανή βίας, από τη βάση ως την κορυφή. Αυτή η κορυφή φάνταζε σαν ένας εγκέφαλος εγκληματικός, γεμάτος με τίς πιο άπιθανες δολοφονικές φαντασιώσεις. Για τους τρεις τελευταίους δεν είχαμε τότε καιρό να αναλύσουμε τό πώς και τό γιατί. Καθημερινά κυριαρχούσαν τά άμεσα γεγονότα. Δηλαδή, οί ήττες και οί νίκες στά μέτωπα. Για τό μέλλον, γεννιόταν στά βάθη τής ψυχής μας μία άκαθόριστη μεθυστική και γιγαντιαία έλπίδα. "Έτσι, σαν αίσθημα και προσμονή. Σάν εύχή. "Έξω από κάθε λογική. Πώς ήταν όμως δυνατό, σκεφτόμαστε ακόμα κι έμεϊς τά παιδιά, να μή διδαχτούν οί άνθρωποι, ύστερα από τό μεγάλο σχολείο του Πολέμου και του Φασισμού, στό όποιο φοιτούσαμε νυχθημερόν; Δέν θά πρέπει τάχα να γίνουμε επιτέλους σοφοί; Να όμως και μία άλλη ιδιότητα του συλλογικού Νοϋ, τής κοινωνικής μνήμης... 'Η λησμοσύνη... Τό κοινωνικό όν ξεχνά, γιατί τό κάνουν να ξεχνά. Γιατί, αλίμονο, ή πυραμίδα τής 'Εξουσίας αναγεννιέται σαν τόν Φοίνικα, μέσα από τήν τέφρα της. Παίρνει χίλιες δυο μορφές. "Όμως τό αποτέλεσμα είναι πάντοτε τό ίδιο: ο Λαός, πού βρίσκεται στη βάση τής πυραμίδας, δέν έχει δική του σκέψη, θέληση, όράματα, αίσθημα, μνήμη. Δέν είναι ένας κανονικός άνθρωπος. Είναι ο άνθρωπος άγέλη, πού εκτελεί πιστά, σαν άνδρείκελο, όλα τά κελεύσματα πού του στέλνει ή κορυφή τής πυραμίδας. "Όστε, φτάνουμε στην 'Αναρχία; 'Από φιλοσοφική σκοπιά, ναί. "Όταν μέ τόν όρο 'Αρχή έννοούμε τήν πυραμίδα τής 'Εξουσίας. Είναι όμως δυνατό να διαρθρωθεί άλλιώς ή κοινωνία; Αυτό ήταν τό πρόβλημα. "Έχει σημασία να πω ότι τά γεγονότα μέ όδήγησαν από πολύ νωρίς να βιώσω τό χαρακτήρα τής 'Εξουσίας. Και του κυρίου Νομάρχη. Και του κυρίου 'Ιωάννη Μεταξά. Και του κυρίου 'Αδόλφου Χίτλερ.

'Επικαλοϋμαι τή μαρτυρία του 'Ανδρέα Τσίρμπα. Πρέπει τώρα να 'ναι γιατρός κάπου στη Γερμανία. 'Ο πατέρας του ήταν επιθεωρητής στό γυμνάσιο και ο 'Ανδρέας ίσως ο καλύτερος μαθητής. "Όταν ή 'Αντίσταση μου ανέθεσε να όργανώσω τό σχολείο μας, άπευθύνθηκα πρώτα σ' αυτόν, γιατί γνώριζα τήν έπιρροή του. Κουβεντιάσαμε πολλές ώρες, καθισμένοι στα μαρμάρινα σκαλιά του μνημείου Κολοκοτρώνη. Και είπαμε ακριβώς αυτά πού σας γράφω αυτή τή στιγμή: «Μήπως βοηθάμε κι έμεϊς ώστε να χτιστεί μία νέα -άλλης μορφής- πυραμίδα έξουσίας;», ρωτούσε ο 'Ανδρέας μέ τή σκέψη του στόν «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό» του ΚΚΕ.

«Παραδέχεσαι ὅτι μόνο ἐκεῖ –μόνο ἀπό ἐκεῖ– ὑπάρχει ἡ λύση;», τὸν ρωτοῦσα. «Ναί», μοῦ ἔλεγε, «αὐτό τό παραδέχομαι. "Ὁμως φοβᾶμαι...». «Τότε πρέπει νά μπεῖς καί νά παλέψεις, ὥστε νά θριαμβεύσει ἡ καλή φύση καί ὄχι ἡ κακή... Αὐτό στό κάτω κάτω ἐξαρτᾶται ἀπό τό ποιό εἶναι οἱ κομμουνιστές. Ποιό ἀγωνίζονται μέσα στό Κόμμα...» Τελικά ὁ Ἀνδρέας ὀργανώθηκε. Καί στή συνέχεια ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν συμμαθητῶν μας. Δέν ἔμειναν ὁμως γιά πολύ. Τά γεγονότα κάλπαζαν καί μαζί τους ὁ νέος ἀντικομμουνισμός. Αὐτός πού θά ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσει τοὺς κομμουνιστές σάν πατριῶτες-ἐμψυχωτές τῆς Ἀντίστασης καί γι' αὐτό ὀφείλε νά ἐκσυγχρονιστεῖ. "Ὁμως πολλά ὄπλα στοὺς ἐχθροὺς μας, δυστυχῶς, δίναμε καί ἐμεῖς. Ἀπό τότε ἀκόμα... Ἴσως γιατί ἤμαστε ἄγουροι. Ἴσως γιατί δέν μπορεῖ νά γίνει κανείς κομμουνιστής ἀπό τὴ μιὰ μέρα στήν ἄλλη. Καί τότε τὰ κριτήρια ἦταν χαλαρά. Καί καμιά φορά ἀνύπαρκτα.

Τώρα βλέπω πόσο ἔμεινα πιστός σέ κείνη τὴν κουβέντα μου μέ τὸν συμμαθητὴ μου στὰ 1942. Πρὶν ἀπό σαράντα τρία ὀλόκληρα χρόνια! Εἶχα βέβαια καί περιόδους πού ἡ ἀπογοήτευση ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε ἀποσυρόμουν στό βάθος τῆς σπηλιάς μου, γιὰ νά γλείψω τίς πληγές. "Ὁμως, βασικὰ ἀκολούθησα αὐτὴ τὴ γραμμὴ. Τώρα ξέρω ὅτι ἡ Ἐξουσία δημιουργεῖ ἓνα εἰδικό κοινωνικό ὄν, μέ ἰδιαίτερη συμπεριφορά: τὸν ὀπορτουниστή. Χωρὶς τίς μυριάδες ὀπορτουниστές, πού ἀναπαράγονται ὅπως οἱ ἀρουραῖοι, ἡ Ἐξουσία δέν θά μπορούσε νά σταθεῖ. Αὐτοὶ τὴ στηρίζουν. Αὐτοὶ τῆς ἐπιτρέπουν νά ὑπάρχει καί νά λειτουργεῖ. Ἐπειτα, ὁ ὀπορτουниστής δέν ἔχει ἰδεολογία. Ἰδεολογία του εἶναι ἡ Ἐξουσία – ἡ ὅποια Ἐξουσία: μαύρη, πράσινη, κόκκινη, μπλέ. "Ὁμως καί ἡ Ἐξουσία –δέν εἶμαι τόσο ἀφελῆς ὥστε νά ἰσοπεδώσω ὅλες τίς Ἐξουσίες· ναί, ὑπάρχει καί ἡ καλή Ἐξουσία, ἡ ἐπαναστατικὴ, ἡ λαϊκὴ· ὁμως δέν εἶναι τῆς στιγμῆς νά μιλήσουμε γι' αὐτὴν– προκειμένου νά ἐπιβιώσει καί νά προχωρήσει, δέν τὴν ἐνδιαφέρει ποιό τὴν ὑπηρετοῦν. Φτάνει νά τὴν ὑπηρετοῦν. Μποροῦμε ἔτσι νά ποῦμε ὅτι τὰ στελέχη τῆς Ἐξουσίας –οἱ ὀπορτουниστές– εἶναι παντοῦ τὰ ἴδια; Δηλαδή, ἔχουν τὴν ἴδια ἰδεολογία τοῦ ὑπηρετῆ τῆς ἐξουσίας; Ἀσφαλῶς, ναί. Καί οἱ (ἀριστεροὶ) ὀπορτουниστές, στήν περίοδο τῆς Κατοχῆς, ἀβγάταιναν ὅσο τὰ γεγονότα ἔδειχναν ὅτι ἡ ἐπόμενη ἐξουσία θά εἶναι κομμουνιστικὴ. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1944 μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὑπῆρχε ἓνα κύμα προσέλευσης στό ΕΑΜ, πού τό ἐγκατέλειψε τόσο γρήγορα ὅσο ἐσπευσμένα καί ἀνώριμα τό ἀκολούθησε, μόλις μυρίστηκε ὅτι τὸ ΕΑΜ χάνει τὴν ἐξουσία. Τέτοιοι ὀπορτουниστές ἔκαναν στό ΕΑΜ καί στό ΚΚΕ περισσότερο κακό

ἀπ' ὅ,τι ἡ Γκεστάπο καί ἡ Ἀσφάλεια μαζί... Μέ φτηνοὺς παλικαρισμούς. Μέ ἄδικες καί ἀψυχολόγητες ἐκτελέσεις, πού δέν ἐξυπηρετοῦσαν κανένα σκοπό. Μέ ἐκδηλώσεις ἀλαζονείας, ἐπειδὴ κρατῶ ὄπλο καί κάνω ὅ,τι θέλω. Λές καί πρόκειται νά βγοῦν τά ἀπωθημένα. Βέβαια, δέν λέω, ὑπάρχει ταξικό μίσος. "Ὅμως ἡ ὠμή του ἐκδήλωση ἐξυπηρετεῖ πάντα τήν ἀντίδραση. Κάθε ἐνέργεια καί, προπαντός, πράξη βίας πρέπει νά μπαίνει πάντα στό κανάλι τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητας. Νά ἔχει ἕναν στόχο. Κι αὐτός τότε ἦταν ἡ Λαϊκή Ἐξουσία. Εἴχαμε πολλές μορφές καί ἐκδηλώσεις πραγματικῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας. "Ὅμως, ὅπως εἶπα, ὑπῆρχε μεγάλη ἀνωριμότητα, μέ ἀποτέλεσμα νά δυσφημεῖται τό Λαϊκό Κίνημα. "Ἀσε πού τίς πιό πολλές φορές ὁ ὀπορτουниστές-ψευτοπαλικαράς ξεσκεπαζότανε μόνος του.

Ἡ ἐνεργητική μου συμμετοχή στά γεγονότα, καθὼς καί οἱ ἔντονοι προβληματισμοί γιά τό πού πηγαίνουμε καί πῶς πηγαίνουμε –δηλαδή ὁ τρόμος μου μπροστά στό ἐνδεχόμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς μιᾶς νέας πυραμίδας τῆς Ἐξουσίας– δέν μέ ἀπομάκρυναν ἀπό τοὺς ἐσωτερικούς στοχασμούς μου, τῆ μουσική δημιουργία καί γενικά τήν ἄλλη, τήν παράλληλη πορεία, τήν πνευματική, τήν ὑπαρξιακή. "Ὅσο ἡ νύχτα τῆς Κατοχῆς γινότανε πιό μαύρη τόσο πάλευα μέ ὅλες μου τίς πνευματικές δυνάμεις νά ἐξισοροπήσω τό ἔξω-σκοτάδι μέ τό μέσα-φῶς. Τό φῶς τῆς Σκέψης, τῆς Ψυχῆς, τῆς Τέχνης. Φοβόμουνα στό βάθος, παρ' ὅλα τά πρακτικά καί θεωρητικά βήματα πού πραγματοποιοῦσα μέσα στήν περιοχή τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος θά γίνεται κακός ὅσο δέν θά μπορεῖ νά συγχρονίσει, σέ προσωπική καί κοινωνική βάση, τήν ἀτομική μέ τή συμπαντική Ἄρμονία. "Ὅμως, γιά νά τό πραγματοποιήσει, θά ἔπρεπε πρῶτα ἡ ψυχή του νά κατακτηθεῖ ἀπό τήν Ἄρμονία, πρὶν τήν ἀναζητήσῃ στοὺς Ἄλλους, στοὺς Ἀστερισμούς, στό Σύμπαν. Λέει ὁ Παλαμᾶς: «Καί παράμερα μόνος / καί στήν ἤσυχη ἐρημιᾶ / δύναμή μου εἶν' ἐμένα / νά, βαστῶ τή ματιᾶ / μέ τά χέρια ἀπλωμένα / πρὸς τά βάθη τ' ἀχνά / τ' οὐρανοῦ πού ἀργοσβήνουν / τά χρυσά δειλινά...».

Ἐχοντας πιά τό ἀρμόνιο στό σπίτι –μέ τί χαρά τό κουβαλήσαμε ὅλοι οἱ φίλοι μαζί!– προχώρησα σημαντικά στή μουσική γραφή. Δημοσιεύω αὐτούσια μερικά ἀπό τά τραγούδια ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Γιά φωνή καί πιάνο. Εἶναι ἀπ' αὐτά πού παρουσίασα στή συναυλία στό σπίτι τοῦ Μεϊντανῆ (καί μετά στόν κινηματογράφο) μέ τήν πιανίστα Ντόρα Ἀποστολάτου, πού ἄκουσα γιά τελευταία φορά τή φωνή της καποιο δειλινό στά 1948, στόν Πειραιά.

